VIRTUALIOS VALIUTOS IR PINIGŲ PLOVIMO PREVENCIJOS SANTYKIS TARPTAUTINĖS TEISĖS POŽIŪRIU

Saulius Katuoka
Mykolo Romerio universiteto Teisės mokykla
E. paštas skatuoka@mruni.eu

Olivija Kazimiera Sinkevičiūtė
Tarptautinės teisės programos magistrė
E. paštas olivija.sink@gmail.com

Santrauka. Atsižvelgiant į virtualių valiutų technologinį naujumą ir sparčią pažangą, teisinio reglamentavimo nebuvimas sukėlė nemažai iššūkių dėl pinigų plovimo prevencijos. Dėl virtualių valiutų savybių – visiško ar dalinio anonimiškumo, tarpvalstybinio pobūdžio – ne visos tarptautinės pastangos užkirsti kelią virtualių valiutų panaudojimui vykdant pinigų plovimo nusikaltimą iki šiol buvo sėkmingos.

Šiuo straipsniu siekiama išanalizuoti virtualių valiutų keliamus iššūkius teisiniam reglamentavimui tarptautinės teisės atžvilgiu. Visų pirma virtualios valiutos nagrinėjamos kaip reiškinys, vėliau įvertinamas jų galimas panaudojimas pinigų plovimo nusikaltimui vykdyti. Darbe apibrėžiama, kokios prevencinės priemonės taikomos tarptautiniu lygmeniu, siekiant apriboti virtualių valiutų naudojimą pinigų plovimo tikslais. Daugiausia dėmesio sutelkiama į Finansinių veiksmų darbo grupės (FATF) rekomendacijas ir Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvą (ES) 2018/843, kuria iš dalies keičiama Direktyva (ES) 2015/849 dėl finansų sistemos naudojimo pinigų plovimui ar teroristų finansavimui prevencijos, direktyvos 2009/138/EB ir 2013/36/ES, taip pat ir direktyva, dar žinoma kaip penktoji kovos su pinigų plovimu direktyva (AMLD5).

Reikšminiai žodžiai: virtuali valiuta, kriptovaliutos, pinigų plovimas, pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencija, bitkoinas.

Įvadas

Aš, Saulius Katuoka, su profesoriumi Vytautu Šlapkausku esame pažįstami jau ne vieną dešimtį metų. Kita straipsnio autorė, tarptautinės teisės magistrė Olivija Kazimiera Sinkevičiūtė, yra klausiusi profesoriaus Vytauto Šlapkausko paskaitų.

Sauliui Katuokai artimiau teko bendrauti su profesoriumi Vytautu Šlapkausku vykdant projektą „Nacionalinių vartotojų teisių apsaugos tarybos administracinių gebėjimų stiprinimas bei visuomeninių organizacijų veiklos skatinimas“. Šiame projekte profesorius Vytautas Šlapkauskas buvo vartotojų nuomonių tyrimo statistinės analizės ekspertas. Šioje srityje jis buvo atsakingas už vartotojų nuomonių tyrimo metodikos parengimą, vartotojų nuomonių tyrimo atlikimą ir vartotojų nuomonių analizę.

Būtent šio projekto vykdymo metu atsiskleidė profesoriaus Vytauto Šlapkausko teigiamos savybės: atsakingumas už pavestą darbą, gebėjimas operatyviai surinkti ir apibendrinti gautą informaciją, mokėjimas daryti pagrįstas išvadas ir numatyti tiriamo reiškinio raidos tendencijas.

Malonu konstatuoti, kad sutapo straipsnio autorių nuomonė pagerbti profesoriaus Vytauto Šlapkausko garbingą 70-ties metų jubiliejų ir tam skirti straipsnį „Virtualios valiutos ir pinigų plovimo prevencijos santykis tarptautinės teisės požiūriu“. Manytina, kad straipsnio tema aktuali ir nėra plačiai išnagrinėta, bent jau lietuvių kalba.

Daugiau nei prieš dešimtmetį autorius slapyvardžiu Satoshi Nakamoto išleido straipsnį „Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System“, kuris sukėlė perversmą finansų sektoriuje. Ši naujovė pasiūlė tai, ko negalėjo pasiūlyti įprastinės finansų įtaigos – sumažinti sandorių sąnaudas ir padidinti perlaidų greitį. Tikriausiai svarbiausi aspektai buvo decentralizuotas sistemos pobūdis ir garantuojamas aukštas anonimiškumo laipsnis[1]. Pastaruoju metu ši naujovė vadinama daugeliu skirtingų terminų, kurie dažnai naudojami kaip sinonimai: kriptovaliutos, kriptoturtas, virtualios valiutos, virtualus turtas ar skaitmeninės valiutos

Nors dažnai daroma prielaida, kad virtualios valiutos grėsmės tarptautiniam finansiniam stabilumui nekelia ypač dėl to, kad jų bendra pasaulinė rinkos vertė buvo palyginti nedidelė, tačiau tai nepanaikina sunkumų, su kuriais susiduria

1 Satoshi Nakamoto, „Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System“, 2008, https://bitcoin.org/bitcoin.pdf.

reguliavimo institucijos[2]. Kai kurie iš klausimų, dėl kurių diskutuoja suinteresuotosios šalys, yra susiję su šio turto naudojimu neteisėtais tikslais, taip pat vartotojų apsauga ir net su šio sektoriaus veiklos pasekmėmis aplinkai.

Vienas iš didžiausių pavojų, susijusių su virtualiomis valiutomis, yra jų panaudojimas pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo veikloje ir tai išryškėja kaip viena iš pagrindinių nacionalinių ir tarptautinių teisinių tyrimų sričių, kuri pastaruoju metu vis labiau yra dėmesio centre[3]. Pinigų plovimas laikomas nesmurtiniu nusikaltimu, tačiau sėkmingas pinigų plovimas gali turėti didelį neigiamą poveikį, nes jis dažnai palaiko ir remia kitas neteisėtas veiklas, pvz., prekybą narkotikais ar terorizmą, leidžia perkelti lėšas iš sankcionuotų šalių, todėl suprantamas toks augantis dėmesys[4].

Kadangi tarptautiniu mastu nėra vienodo sutarimo dėl to, kas yra virtualios valiutos ir virtualaus valiutų paslaugų teikėjai, tad išlieka tikimybė, kad pinigų plovėjai galėtų aptikti ir pasinaudoti galimomis reguliavimo spragomis. Nacionalinių sistemų skirtumai taip pat suteikia galimybę nusikaltėliams pasinaudoti nereguliuojamu virtualiu turtu nelegalios kilmės lėšoms plauti[5].

Pagrindinis šiame straipsnyje vartojamas terminas – *virtualios valiutos*, nors, kaip minėta, šiam reiškiniui gali būti priskirta daug įvairių terminų. Toks pasirinkimas nulemtas fakto, kad virtualios valiutos apibrėžimas yra dažniausiai vartojamas tarp reguliatorių ir gali būti traktuojamas plačiausiai[6].

1. Virtualios valiutos sąvoka

Nustatyti virtualios valiutos sąvoką nėra lengva užduotis, nes iki šios dienos nėra vienodos priimtos ir bendros virtualios valiutos apibrėžties. Tačiau virtualios valiutos sąvoka ir jos analizė yra ypač svarbi, nes terminas *virtualios valiutos* gali būti dalinai klaidinantis, leidžiantis padaryti prielaidą, kad virtuali valiuta galėtų būtų leidžiama valstybinių institucijų ir pripažįstama kaip realūs pinigai.

2 Gustavo Rodrigues ir Lahis Kurtz, *Cryptocurrencies and anti-money laundering regulation in the G20* (Institute for Research on Internet and Society: Belo Horizonte, 2019).

3 *Ibid.*

4 Nicholas Ajello, „Fitting a Square Peg in a Round Hole: Bitcoin, Money Laundering, and the Fifth Amendment Privilege Against Self-Incrimination“, *Brooklyn Law Review* 80, 2 (2015).

5 Gabrielle Chasin, Velkes, „International Anti-Money Laundering Regulation of Virtual Currencies and Assets“, *Journal of International Law and Politics* 52 (2020).

6 Apolline Blandin et al., „Global Cryptoasset Regulatory Landscape Study“, University of Cambridge Faculty of Law Research Paper No. 23/2019, 35, https://doi.org/10.2139/ssrn.3379219.

Virtualią valiutą vienas iš pirmųjų apibrėžė Europos Centrinis Bankas (toliau – ECB) 2012 m. dokumente *Virtualių valiutų schemos* kaip *„nereguliuojamus skaitmeninius pinigus, kuriuos išleidžia ir paprastai kontroliuoja jų kūrėjai, o naudoja ir priima tam tikros virtualios bendruomenės nariai“*[7]. 2015 m. ECB pozicija dėl virtualių valiutų buvo iš dalies pakeista, kai buvo pareikšta, kad žodis *nereguliuojama* turėtų būti išbrauktas iš ankstesnės naudotos apibrėžties pripažįstant, kad yra jurisdikcijos, kuriose virtualių valiutų reguliavimas vykdomas ir tam yra išleisti atitinkami teisės aktai. Sąvoka buvo patikslinta nurodant, kad virtuali valiuta turi: skaitmeninės vertės išraišką, jų neleidžia centrinis bankas, kredito įstaigos ar elektroninių pinigų įstaigos, virtuali valiuta tam tikromis aplinkybėmis gali būti naudojama kaip pinigų alternatyva. Be kita ko, siekiant išvengti nesusipratimų dėl teorinių virtualios valiutos pripažinimo apribojimų, buvo atsisakyta frazės *„naudojama ir pripažįstama tarp konkrečios virtualios bendruomenės narių“*[8].

2014 m. Finansinių veiksmų darbo grupės pateiktoje apibrėžtyje virtuali valiuta įvardinama, kaip *„skaitmeninės vertės atvaizdas, kuriuo galima prekiauti skaitmeniniu būdu ir kuris veikia kaip (1) mainų priemonė ir (arba) (2) apskaitos vienetas ir (arba) (3) vertės saugykla, tačiau neturi teisėtos mokėjimo priemonės statuso (t. y. kai pateikiama kreditoriui, nėra galiojantis ir teisėtas mokėjimo pasiūlymas) jokioje jurisdikcijoje“*[9].

Šiuo metu, remiantis Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2015/849 dėl finansų sistemos naudojimo pinigų plovimui ar teroristų finansavimui prevencijos, virtuali valiuta suprantama kaip *„skaitmeninė vertės forma, kuri nėra išleista arba užtikrinta centrinio banko ar viešosios valdžios institucijos, nebūtinai susieta su teisės aktais nustatyta valiuta ir neturinti teisinio valiutos ar pinigų statuso, tačiau pripažįstama fizinių arba juridinių asmenų kaip atsiskaitymo priemonė ir galinti būti perduodama, laikoma arba parduodama elektroniniu būdu“*[10]. Pabrėžtina, kad direktyvoje teigiama, jog virtualios valiutos gali būti dažnai traktuojamos kaip mokėjimo

7 European Central Bank, *Virtual Currency Schemes* (Frankfurt am Main: European Central Bank, 2012), 5.

8 European Central Bank, *Virtual Currency Schemes: A Further Analysis* (LU: Publications Office, 2015), 25.

9 FATF, *Virtual Currencies – Key Definitions and Potential AML/CFT Risks* (Paris: FATF, 2014): 4.

10 „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2015/849, 2015 m. gegužės 20 d., dėl finansų sistemos naudojimo pinigų plovimui ar teroristų finansavimui prevencijos, kuria iš dalies keičiamas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 648/2012 ir panaikinama Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/60/EB bei Komisijos direktyva 2006/70/EB“, EUR-Lex, 12, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32015L0849.

priemonė, tačiau jų panaudojimo mastas kur kas platesnis, nes tai gali būti ir mainų ar investavimo priemonė, vertės išsaugojimo produktas[11].

Be kita ko, naujausiame FATF dokumente „Atnaujintos rizikos vertinimu pagrįsto požiūrio gairės. Virtualusis turtas ir virtualiojo turto paslaugų teikėjai" yra išskiriama ne virtuali valiuta, tačiau naudojama virtualaus turto apibrėžtis, kurioje toks turtas įvardijamas kaip skaitmeninės vertės išraiška, kuria galima prekiauti ar perleisti skaitmeniniu būdu, kuri taip pat gali būti naudojama mokėjimo ar investavimo tikslais. Tačiau toks virtualusis turtas neapima skaitmeninių *fiat* valiutų, vertybinių popierių ir kito finansinio turto atvaizdų, kurie jau yra įtraukti į kitas FATF rekomendacijas[12].

Mokslinėje literatūroje dauguma tyrėjų remiasi pirminiuose teisės šaltiniuose suformuluotomis virtualių valiutų sąvokomis. Tačiau, pavyzdžiui, autorius Dong He virtualias valiutas apibūdina kaip skaitmeninės vertės pavidalus, kuriuos išleidžia privatūs kūrėjai ir kurie išreikšti savo apskaitos vienetais. Virtualios valiutos gali būti gaunamos, saugomos, pasiekiamos ir jomis gali būti atliekami sandoriai elektroniniu būdu, ir jos gali būti naudojamos įvairiais tikslais, jei sandorio šalys sutinka jas naudoti[13]. S. Mbiyavanga virtualias valiutas įvardija tik kaip skaitmeninės vertės atvaizdavimą nurodydamas, kad jų teisinė klasifikacija tebėra prieštaringa[14].

A. Dibrovos nuomone, nagrinėjant jau pateiktas virtualių valiutų sąvokas svarbu apibrėžti ir klasifikuoti virtualių valiutų aspektus, tačiau apibrėžtis paprastai skiriasi priklausomai nuo konteksto, pavyzdžiui, apmokestinimo, rinkos dalyvių registravimo ir licencijavimo ar kovos su pinigų plovimu, nes virtualios valiutos tiksliai neatitinka jokios esamos klasifikacijos[15].

Virtualios valiutos apibrėžiamos pakankamai plačiai ir taip yra dėl to, kad sąvoka tokiu atveju gali būti taikoma visoms virtualioms valiutoms, nors tarp

11 „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2015/849, 2015 m. gegužės 20 d., dėl finansų sistemos naudojimo pinigų plovimui ar teroristų finansavimui prevencijos, kuria iš dalies keičiamas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 648/2012 ir panaikinama Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/60/EB bei Komisijos direktyva 2006/70/EB", *supra note*, 10: 10.

12 FATF, *Updated Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers* (Paris: FATF, 2021), 21.

13 Hiroko Oura et al., „Virtual Currencies and Beyond", *Staff Discussion Notes* 2016, 003 (2016): 7, https://doi.org/10.5089/9781498363273.006.

14 Stefan Mbiyavanga, „Cryptolaundering: Anti-Money Laundering Regulation of Virtual Currency Exchanges", *Journal of Anti-Corruption Law* 3, 2 (2019): 1–15.

15 Alina Dibrova, „Virtual Currency: New Step in Monetary Development", *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 229 (2016): 42–49, https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.07.112.

jų yra nemažų skirtumų. Šie skirtumai matyti analizuojant ECB klasifikaciją, kuri remiasi ryšiu su ekonomika arba kitaip įvardijant – kaip *fiat* pinigai galėtų būti keičiami į virtualias valiutas. Tad išskiriamos trys virtualių valiutų grupės: 1) uždaros virtualios valiutos; 2) virtualios valiutos su vienos krypties srautu; 3) virtualios valiutos su dviejų krypčių srautu[16].

Visų pirma, uždaros virtualios valiutos, į kurias nepatenka jokie realūs pinigai, yra laikomos beveik neturinčiomis ryšio su realia ekonomika. Dažnai jos žinomos tik kaip egzistuojančios žaidimuose ar kitose uždarose bendruomenėse[17].

Antroji virtualios valiutos rūšis – virtualios valiutos su vienos krypties srautu. Šiuo atveju virtualias valiutas galima įsigyti už realius pinigus pagal nustatytą kursą, tačiau jų negalima keisti ar jomis prekiauti su kitais naudotojais[18]. Tokios vienos krypties srauto virtualios valiutos gali būti laikomos keliančiomis tarpinę riziką, daugiausia naudotojams ir kitiems rinkos dalyviams. Nors galimas teisėtų mokėjimo priemonių keitimas į virtualią valiutą didina rizikos lygį, bendrą riziką vis tiek galima laikyti vidutine, nes vienos krypties srautą turinčias virtualias valiutas paprastai kontroliuoja centrinis subjektas[19].

Virtualios valiutos su dviejų krypčių srautu yra trečioji virtualios valiutos forma. Vartotojai gali pirkti ir parduoti virtualias valiutas pagal savo valiutos kursą. Įsitraukimo į realų pasaulį požiūriu tokios virtualios valiutos yra identiškos bet kuriai kitai konvertuojamai valiutai. Šios sistemos leidžia pirkti tiek virtualius, tiek fizinius produktus ir paslaugas[20]. Šios virtualios valiutos su dvikrypčiais srautais dėl konvertuojamo pobūdžio turi didžiausią rizikos potencialą. Todėl naudotojai ir kiti rinkos dalyviai gali susidurti su papildoma rizika, pavyzdžiui, nepastovumu, anonimiškumu ir nesąžiningais rinkos dalyviais[21].

Kaip matyti, ECB skirsto virtualiąsias valiutas pagal *fiat* pinigų srautus į virtualių valiutų sektorių ir iš jo. Pagal šį scenarijų FATF atsižvelgia į virtualios valiutos gebėjimą būti pakeistai į *fiat* pinigus, taip pat į virtualios valiutos organizacinę struktūrą. Konvertuojamos ir nekonvertuojamos virtualios valiutos skirstomos į dvi grupes: centralizuotas ir necentralizuotas[22].

16 European Central Bank, *supra note*, 8: 6.

17 *Ibid.*

18 European Central Bank, *supra note*, 7: 14.

19 Niels Vandezande, „Virtual Currencies under EU Anti-Money Laundering Law“, *Computer Law & Security Review* 33, 3 (2017): 341–353, https://doi.org/10.1016/j.clsr.2017.03.011.

20 European Central Bank, *supra note*, 7: 14.

21 Vandezande, *supra note*, 19: 341–53.

22 FATF, *supra note*, 9: 4.

Konvertuojamos virtualios valiutos, dar vadinamos atviromis virtualiomis valiutomis, gali turėti tokią pačią vertę kaip ir tikri pinigai ir gali būti už juos parduodamos. Nekonvertuojama virtuali valiuta, dar vadinama uždarąja virtualia valiuta, apsiriboja naudojimu vienoje virtualioje srityje, pavyzdžiui, masiniuose daugelio žaidėjų internetiniuose vaidmenų žaidimuose, ir pagal jos naudojimą kontroliuojančius teisės aktus negali būti iškeista į *fiat* pinigus[23].

Visos nekonvertuojamos virtualios valiutos pagal apibrėžimą yra centralizuotos: jas išleidžia centrinė įstaiga, kuri nustato apribojimus, pagal kuriuos valiutos yra nekonvertuojamos. Taip pat konvertuojamos virtualios valiutos skirstomos į centralizuotas arba decentralizuotas. Konvertuojamų centralizuotų virtualių valiutų sistemą kontroliuoja viena administracinė institucija[24].

Decentralizuotos virtualios valiutos kitaip yra vadinamos kriptovaliutomis – tai paskirstytos atviro kodo, matematikos pagrindu sukurtos lygiavertės virtualios valiutos, neturinčios centrinės administruojančios institucijos, centrinės stebėsenos ar priežiūros[25].

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta pirmiau, akivaizdu, kad universalaus virtualių valiutų apibrėžimo nėra. Galima matyti bendrą tendenciją ir sutarimą, kad virtualios valiutos yra skaitmeninė vertės išraiška ir galima išskirti šias joms būdingas savybes:

a) virtualios valiutos egzistuoja tik elektroniniu, skaitmeniniu pavidalu, yra skaitmeninės vertės atvaizdavimo forma;
b) virtualios valiutos yra sukurtos privačių asmenų;
c) gali būti centralizuotos arba decentralizuotos, neturi vieno reguliatoriaus;
d) lengvai juda tarp valstybių, nėra apribotos šalių sienų.

2. Virtualių valiutų rinkos dalyviai

Virtualių valiutų rinka savo dalyvių pobūdžiu stipriai skiriasi nuo mums įprastų finansinių rinkų dalyvių. Visuomenėje tikriausiai geriausiai žinomi *kasėjai*, tačiau yra žymiai daugiau dalyvių, pavyzdžiui, prekybos platformos, piniginės paslaugų teikėjai ir kita. Jų identifikavimas yra svarbus ir reguliacinei analizei[26].

23 FATF, *supra note*, 9.

24 *Ibid.,* 5.

25 *Ibid.*

26 European Parliament, Directorate-General for Internal Policies of the Union, Alexander Snyers ir Robby Houben, *Cryptocurrencies and Blockchain: Legal Context and Implications for Financial*

Visų pirma, kovos su pinigų plovimu ir terorizmo finansavimu taisyklės gali būti nukreiptos į kriptovaliutos emitentą kaip pirmąjį galimą adresatą. Kriptovaliutą galima inicijuoti dviem būdais. Pirmiausia iniciatorius – vienas asmuo arba asmenų grupė – gali sukurti naują blokų grandinę ir nemokamai išdalyti naujas virtualias valiutas. Antra, naujai sukurtas virtualias valiutas emitentas gali parduoti kaip dalį pirminio monetų siūlymo (angl. *Initial Coin Offering, ICO*), skirto lėšoms pritraukti. Dauguma pirkėjų už virtualias valiutas moka kitomis virtualiomis valiutomis. Tam tikrais atvejais pirkėjas turi galimybę atsiskaityti ir *fiat* pinigais[27].

Vartotojai yra apibūdinami kaip asmenys, kurie gauna virtualią valiutą ir naudoja ją realiems ar virtualiems produktams ar paslaugoms pirkti arba pervedimams kitam asmeniui asmeniniam naudojimui perduoti, arba virtualią valiutą laiko kaip investiciją. Šie naudotojai turi tris virtualios valiutos įsigijimo galimybes. Pirmiausia, įsigydami virtualią valiutą už realius pinigus per keityklas arba virtualios valiutos administratorių. Antrasis būdas – kai asmuo užsiima veikla, pavyzdžiui, prekiauja produktais ar paslaugomis ir gauna užmokestį virtualia valiuta. Galiausiai, naudodami decentralizuotas virtualias valiutas, naudotojai gali gauti valiutą ją kasdami[28].

Kasėjais (angl. *miners*) gali būti fiziniai arba juridiniai asmenys. Jų dalyvavimą decentralizuotame virtualios valiutos tinkle apibrėžia tai, kad jie naudoja specializuotą programinę įrangą, kuria patvirtinami virtualios valiutos sandoriai[29]. Dėl šios priežasties kasėjai yra labai svarbūs virtualių valiutų sistemos komponentai, kadangi jie atsakingi už nepatvirtintų sandorių sujungimą į naujus blokus ir jų įtraukimą į viešą registrą (blokų grandinę)[30]. Kasėjai tuo pat metu gali būti ir vartotojais, kai jie generuoja virtualias valiutas savo tikslams. Tačiau kasėjai neapsiriboja buvimu tik vartotojais, jie taip pat gali dalyvauti rinkoje kaip virtualios valiutos keityklos, t. y. parduodami savo iškastą virtualią valiutą už realius pinigus arba už kitos rūšies virtualią valiutą[31].

Crime, Money Laundering and Tax Evasion (LU: Publications Office of the European Union, 2018), 24, https://data.europa.eu/doi/10.2861/263175.

27 Lars Haffke, Mathias Fromberger ir Patrick Zimmermann, „Cryptocurrencies and Anti-Money Laundering: The Shortcomings of the Fifth AML Directive (EU) and How to Address Them", *Journal of Banking Regulation* 21, 2 (2020): 125–138, https://doi.org/10.1057/s41261-019-00101-4.

28 FATF, *Guidance for Risk-Based Approach to Virtual Currencies* (2015), 29.

29 FATF, *supra note*, 9: 7.

30 Garrick Hileman ir Michel Rauchs, „2017 Global Cryptocurrency Benchmarking Study", *SSRN Electronic Journal* (2017): 86, https://doi.org/10.2139/ssrn.2965436.

31 FATF, *supra note*, 9: 7.

Nuo kasėjų pereinant prie keityklų pasakytina, kad keitykla taip gali būti fizinis arba juridinis asmuo, kuris už mokestį prekiauja virtualiosiomis valiutomis ir keičia jas į realias valiutas, kitas virtualiąsias valiutas ir kartais net tauriuosius metalus. Keityklos dažnai leidžia naudoti įvairius mokėjimo būdus, įskaitant grynuosius pinigus, pervedimus ir kitas virtualiąsias valiutas. Asmenys dažnai naudojasi keityklomis savo virtualių valiutų sąskaitoms papildyti ir lėšoms atsiimti[32]. Keityklų sektorius buvo pirmasis virtualių valiutų versle ir tebėra vienas iš didžiausių tiek pagal įmonių dydį, tiek pagal darbuotojų skaičių. Taip pat keityklos yra labai svarbios virtualių valiutų ekonomikai, kadangi jos yra prekybos, likvidumo ir kainų nustatymo platforma[33].

Kalbant apie piniginių paslaugų teikėjus, pirmiausia derėtų apibrėžti virtualiąsias pinigines kaip mechanizmą, kuris gali būti arba nebūti susietas su internetu ir yra skirtas virtualiai valiutai laikyti, saugoti arba pervesti. Piniginių paslaugų teikėjas – tai subjektas, siūlantis piniginės paslaugas virtualiosioms valiutoms. Be to, piniginėje gali būti naudotojo privatūs raktai, kurie leidžia naudotojui išleisti virtualią valiutą, susietą su virtualios valiutos adresu blokų grandinėje. Piniginių paslaugų teikėjas sudaro sąlygas dalyvauti virtualių valiutų sistemoje, supaprastindamas virtualių valiutų operacijas naudotojams, keitykloms ir prekiautojams[34].

Prekybos platformos veikia kaip rinkos, jungiančios virtualių valiutų pirkėjus ir pardavėjus, suteikdamos jiems galimybę mainytis ir siūlyti vieni kitiems virtualias valiutas, tačiau pačios nedalyvauja jokioje virtualių valiutų prekyboje ar pardavime[35].

Galiausiai, maišymo paslaugų teikėjai gali padėti išlaikyti sandorių anonimiškumą. Tokios paslaugos keičia daugelio virtualių valiutų savininkų srautus, kad būtų paslėptas tikrasis lėšų šaltinis ir būtų sunku nustatyti ryšį tarp siuntėjo ir gavėjo. Šis metodas buvo sukurtas atsižvelgiant į tai, kad virtualių valiutų sandoriai yra viešai registruojami, todėl jei pavyksta nustatyti neteisėtą sandorį, tampa sąlygiškai lengva atsekti visus ankstesnius dviejų sąskaitų kontaktus. Pasinaudojus maišymo paslaugų teikėjų tarpininkavimu, tarp dviejų pradinių adresų nebelieka jokio ryšio[36].

32 FATF, *supra note*, 28: 29

33 Hileman ir Rauchs, *supra note*, 30: 48.

34 FATF, *supra note*, 9: 8.

35 European Central Bank, *supra note*, 8: 8.

36 Sofia Del Monaco, „Money Mules and Tumblers: Money Laundering During the Cryptocurrency Era“, Eudifin Research Working Paper No. 10 (2020), 12.

3. Virtualių valiutų keliami reguliaciniai iššūkiai

Virtualios valiutos išties kelia nemažai susirūpinimo įvairioms reguliacinėms ar finansų veiklą vykdančioms įstaigoms. Toliau apibendrinami pagrindiniai sunkumai.

Didesnis anonimiškumas arba galimybė naudotis anonimiškumą didinančiomis priemonėmis. Nors sandoriai gali būti viešai matomi internete ir atsekami iš vienos piniginės į kitą, tačiau susieti konkretų adresą ar piniginę su tam tikru asmeniu yra sudėtinga. Prie sunkumų prisideda ir tai, kad yra metodų, specialiai skirtų srautų atsekamumui apsunkinti. Jie apima anonimiškumą didinančius elementus, tokius kaip minėtus maišytuvus ar kelių lygių šifravimą, slaptus adresus ir žiedinius parašus, ribojant prieinamos informacijos kiekį, įskaitant informaciją apie sandorio vertę ir sandorio šalis. Kai kurie antrinę informaciją taip pat naudoja tapatybei paslėpti, neleisdami nustatyti IP adresų, geolokacijos duomenų, įrenginio identifikatorių[37].

Tarpvalstybinis pobūdis ir centrinio administratoriaus nebuvimas. Virtualios valiutos judėjimas suteikia galimybę greitai keistis skirtingomis virtualiomis valiutomis, siekiant sudėtingiau užmaskuoti lėšų kilmę tarpvalstybiniame kontekste. Virtualios valiutos paslaugų teikėjas gali fiziškai būti vienoje jurisdikcijoje, būti registruotas kitoje, laikyti savo serverį trečioje ir teikti paslaugas visame pasaulyje be centrinio valdymo administratoriaus. Tai apsunkina neteisėtų sandorių prevenciją ir finansinės žvalgybos duomenų, gautų iš pranešimų apie įtartinus sandorius, analizę, nes informacija apie atvejus gali būti fragmentiška įvairiose šalyse. Tai taip pat apsunkina teisėsaugos veiksmus, nes paprastai nėra vieno subjekto, į kurį gali būti nukreiptas tyrimas ir kuris galėtų jį visą atlikti[38].

Nevienodas vidaus kovos su pinigų plovimu ir teroristų finansavimu priemonių taikymas. Dauguma šalių dar tik pradeda įgyvendinti atitinkamus FATF standartus, o tai sukuria didelį reguliavimo arbitražo potencialą. Dėl šios priežasties nusikaltėliams suteikiama galimybė pasinaudoti virtualių valiutų paslaugų teikėjais, įsikūrusiais arba veikiančiais šalyse, kuriose nėra arba yra minimalios virtualių valiutų ir virtualių valiutų paslaugų teikėjų kovos su pinigų plovimu ir terorizmo prevencija taisyklės[39].

37 Nadine Schwarz et al., „Virtual Assets and Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism (1)", FinTech Notes No. 2021/002 (International Monetary Fund, 2021), 4.

38 *Ibid.*

39 *Ibid.*

4. Pinigų plovimas ir pinigų plovimo procesas pasitelkiant virtualias valiutas

Visų pirma, reikėtų išsiaiškinti, kas yra pinigų plovimas. Taigi, pinigų plovimo sąvoka pati pakankamai gerai paaiškina savo reikšmę, nes, paprastai tariant, pinigų plovimas yra būdas, kaip nelegaliais būdais įgytas lėšas paversti legaliomis. Išplečiant aiškinimą, tai – nusikalstamu būdu įgautų pajamų šaltinių nuslėpimas, siekiant lėšas panaudoti teisėtai ar neteisėtai veiklai vykdyti[40].

Pinigų plovimo nusikaltimas savaime gali būti pavadintas daugiasluoksniu nusikaltimu, kadangi dažnai būna susijęs su sudėtingais sandoriais, kuriuos sunku atskirti. Tačiau įprasta manyti, kad pinigų plovimas vyksta trimis etapais:

a) pirmasis etapas – *įdarbinimas, įdėjimas;*
b) antrasis etapas – *sluoksniavimas, užmaskavimas*;
c) trečiasis etapas – *integracija.*

Pirmuoju etapu lėšos patenka į finansų sistemą, antruoju – atliekami sudėtingi finansiniai sandoriai, kuriais siekiama paslėpti turto pėdsakus ir užtikrinti anonimiškumą, o paskutiniuoju etapu pinigai integruojami į teisėtą ekonominę ir finansinę sistemą ir prilyginami visam kitam sistemos turtui[41].

Šios temos kontekste yra ypač svarbu suprasti, kaip pinigų plovimas galėtų būti vykdomas pasitelkiant virtualias valiutas. Blokų grandinės bendrovės „Chainalysis" ataskaitoje teigiama, kad 2021 m. nusikaltėliai, pasinaudodami virtualiomis valiutomis, išplovė maždaug 8,6 mlrd. dolerių, tai yra 30 % daugiau nei ankstesniais metais[42].

Virtualios valiutos patrauklios nusikaltėliams visų pirma dėl savo pseudoanonimiškumo ir paprastumo, kuriuo prisidengdami naudotojai gali akimirksniu siųsti lėšas į bet kurią pasaulio vietą, nepaisant siuntimo skaidrumo ir atsekamumo, todėl pagrindinis nusikaltimas, susijęs su virtualiomis valiutomis, yra pinigų plovimas[43]. Ir nors finansų įstaigos per pastaruosius 40 metų palaipsniui įgijo žinių ir metodų, kaip kovoti su tradiciniu pinigų plovimu, virtualios valiutos, konkrečiau kalbant kriprovaliutos, egzistuoja tik maždaug nuo 2008 m. ir vis dar yra naujas ir sudėtingas klausimas daugeliui[44].

40 ACAMS, *Study Guide, Cams Certification Exam*, John J. Byrne (Miami, USA, ACAMS, 2016), 1.
41 GOPAC, *Anti Money Laundering Action Guide for Parliamentarians* (2012), 6.
42 Chainalysis, *The 2022 Crypto Crime Report*, (2022), 10,
43 Chainalysis, *The 2021 Crypto Crime Report*, (2021), 4.
44 Pascal Sprenger ir Franziska Balsiger, „Anti-Money Laundering in Times of Cryptocurrencies" (KPMG, 2018).

Dažniausias skaitmeninis pinigų plovimo būdas tas, kai nusikaltėliai įsigyja virtualių valiutų virtualių valiutų keityklose arba už grynuosius pinigus, arba atsiskaitydami debeto kortele virtualios valiutos bankomatuose. Dažnai pirmenybė teikiama pirmajam būdui, atsižvelgiant į tai, kad dauguma virtualių valiutų bankomatų paslaugų teikėjų yra reguliuojamos organizacijos, kurioms taikomos galiojančios kovos su pinigų plovimu taisyklės. Neretai siekdami dar labiau apsaugoti savo anonimiškumą, nusikaltėliai naudoja pseudonimus, anonimines pinigines ir virtualius privačius tinklus (VPN)[45].

Dažniausiai lėšos yra iškeičiamos į pirmines monetas (pvz., *bitcoin*, *etherumi*), kurios vėliau panaudojamos alternatyvioms monetoms pirkti, pvz., monetoms, užtikrinančioms didesnį anonimiškumą. Siekdami užmaskuoti pirminės monetos pirkimą, nusikaltėliai taiko taktiką, vadinamą maišymu (angl. *mixing, tumbling*)[46]. Tai suteikia galimybę tikruosius monetų adresus pakeisti į laikinus skaitmeninių piniginių adresus, kad suklaidintų blokų grandinę ir apribotų atsekamumą[47].

Be to, pinigų plovėjai naudoja sluoksniavimą, kuris apima papildomų, aukštesnio privatumo lygmens monetų, kodavimo ir skaitmeninių adresų naudojimą, kad neteisėtai gautas lėšas pinigus paruoštų pakartotiniam integravimui į įprastą finansų sistemą. Išplovę neteisėtai gautus pinigus, nusikaltėliai turi daug galimybių konvertuoti juos į teisėtą valiutą. Vienas iš integracijos būdų – alternatyvias monetas konvertuoti į pirmines monetas, o vėliau į realią valiutą, kurią galima pervesti į susietą banko sąskaitą. Antrasis būdas – turimas virtualias valiutas pervesti į fizinę, su internetu nesusietą, virtualios valiutos piniginę[48]. Taigi nusikaltėliai turi nemažai būdų, kuriuos derindami tarpusavyje gali vykdyti pinigų plovimą pasitelkę virtualias valiutas.

5. Pinigų plovimo panaudojant virtualias valiutas teisiniai ir reguliaciniai mechanizmai

Nepaisant to, kad tarptautinis pinigų plovimo prevencijos reglamentavimas egzistuoja nuo XX a. 9-ojo dešimtmečio pabaigos, pinigų plovimo ir terorizmo

45 *Ibid.*

46 *Ibid.*

47 Investopedia, „Monero (XME) Cryptocurrency: Definition, Mining, Vs. Bitcoin“, https://www.investopedia.com/tech/introduction-monero-xmr/.

48 Pascal Sprenger ir Franziska Balsiger, „Anti-Money Laundering in Times of Cryptocurrencies“ (KPMG, 2018).

finansavimo reglamentavimas tarptautinėje teisėje vis dar yra retas klausimas. Pasak teisininko N. Beekarry, šią spragą galima paaiškinti tuo, kad nėra katalizatoriaus, kuris paskatintų pinigų plovimą iškelti į pasaulinės politinės darbotvarkės viršūnę.

Kalbant apie pinigų plovimo teisinius ir reguliacinius mechanizmus, W. Gilmore teigimu, egzistuoja dvilypės pasaulinės kovos su pinigų plovimu ir teroristų finansavimu reguliavimo sistema tarptautiniu lygiu, kuri vertinama kaip minkštoji teisė. Būtent dėl šio pobūdžio teisės kyla klausimų dėl teisiškai neįpareigojančių mechanizmų naudingumo[49].

Minkštosios, neįpareigojančios teisės funkcija pinigų plovimo prevencijos srityje sutelkta į visuotinį prevencinių kovos su pinigų plovimu priemonių įgyvendinimą, kuris galiausiai virsta nacionaliniais kovos su pinigų plovimu teisės aktais. Pasitelkiant prevenciją pinigų plovimo srityje siekiama sumažinti žalingą pinigų plovimo poveikį finansų sistemai, užkertant kelią pinigų plovimo plitimui. Šios neprivalomos kilmės iniciatyvos įteisina tarptautinių subjektų ir suinteresuotų vidaus institucijų dalyvavimą priimant nacionalinius sprendimus, kadangi skatina reikšmingą konvergenciją realizuojant nustatytus kovos su pinigų plovimu principus[50].

9-ajame dešimtmetyje įsteigta Finansinių veiksmų darbo grupė (toliau – FATF) stipriai paveikė kovos su pinigų plovimu politikos formavimą ir yra laikoma svarbiausiu tarpvyriausybiniu tinklu kovos su pinigų plovimu srityje. Iš pradžių ši organizacija buvo įkurta siekiant skatinti tarptautinį bendradarbiavimą pinigų plovimo srityje, ypač siekiant susigrąžinti iš pinigų plovimo gautas lėšas. Vėliau išaugus tarptautinio radikalaus islamo terorizmo mastams, šioje srityje buvo parengta daugiau tarptautinių priemonių, taip pat išplėsti FATF įgaliojimai. Glaudesnis tarptautinis bendradarbiavimas, taip pat *minkštųjų* ir *kietųjų* tarptautinių teisės aktų, šioje srityje padėjo plisti ir kovos su pinigų plovimu ir teroristų finansavimo baudžiamiesiems įstatymams[51]. Šiuo metu FATF, kuriai

49 Navin Beekarry, „The International Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism Regulatory Strategy: A Critical Analysis of Compliance Determinants in International Law“, *Northwestern Journal of International Law and Business* 31 (2011).

50 Emmanuel Ebikake, „Money Laundering: An Assessment of Soft Law as a Technique for Repressive and Preventive Anti-Money Laundering Control“, *Journal of Money Laundering Control* 19, 4 (2016): 346–375, https://doi.org/10.1108/JMLC-07-2015-0029.

51 Leonardo Sergio Borlini ir Francesco Montanaro, „The Evolution of the EU Law Against Criminal Finance: The "Hardening" of FATF Standards within the EU“, S*SRN Electronic Journal* (2017), https://doi.org/10.2139/ssrn.3010099.

dabar priklauso 37 nariai ir dvi regioninės organizacijos, yra laikomas svarbiausiu tarpvyriausybiniu tinklu kovos su pinigų plovimu srityje. Valdymas pasitelkiant tarpvyriausybinius tinklus turi keletą pranašumų, ypač tinkamų tarpvalstybiniams klausimams spręsti. Be to, tokio pobūdžio institucijos nariai turi aukštą specializacijos lygį, taip pat nuolat keičiasi aktualia informacija. Galiausiai jie yra lankstesni ir veiksmingesni nei tradicinės ir labiau struktūruotos daugiašalės tarptautinės organizacijos, pavyzdžiui, Jungtinės Tautos ar Pasaulio prekybos organizacija[52].

FATF nuo pat pradžių buvo aktyviausia tarptautinė organizacija, sprendžianti virtualių valiutų keliamas pinigų plovimo grėsmes, ir jau 2015 m., reaguodama į tai, kad jurisdikcijos visame pasaulyje pradėjo reguliuoti virtualiąsias valiutas, remdamasi pagrindiniais FATF standartais, pateikė šalims gaires, kaip spręsti su virtualiosiomis valiutomis susijusias pinigų plovimo problemas. Gairės, visų pirma, buvo skirtos virtualių valiutų keitykloms, atsižvelgiant į tai, kad tai buvo taškas, per kurį patenkama į finansų sistemą, kuri jau yra reguliuojama.

Tačiau ši sistema turėjo trūkumų. Remiantis Malcolmu Campbell-Verduynu, kritiką buvusiai sistemai galima skirstyti į tris dalis. Visų pirma, problema kilo dėl to, kad FATF šalims siūlė reikalauti, kad finansų ir ne finansų įmonės, dirbdamos su virtualiomis valiutomis, pačios įvertintų pinigų plovimo riziką. Tačiau akcentuojant rinkos iniciatyvas, buvo nepastebimos problemos, susijusios su sektoriaus surinktų duomenų pateikimu, taip pat su tuo, kad reguliavimo institucijos gali būti materialiai ir intelektualiai „užvaldytos" sektoriaus interesų[53].

Antroji kritikos dalis susijusi su tuo, kad FATF gairėse buvo linkstama pasikliauti „stebuklingais" technologiniais sprendimais tikintis, kad rinkos dalyviai gali sukurti taikomųjų programų programavimo sąsajas, kuriomis būtų teikiama kliento identifikavimo informacija, arba trečiųjų šalių skaitmeninės tapatybės sistemas, kurios pačios turėtų būti reguliuojamos. Tačiau nebuvo atsižvelgta į tai, kad dar nebuvo technologijos, kuri leistų imtis tapatybės nustatymo procesų. Be kita ko, tai iš esmės prieštarauja virtualių valiutų bendruomenės taip siekiamai decentralizacijai[54].

Galiausiai, atkreipiant dėmesį į didelės rizikos mainus, nebuvo atsižvelgiama

52 *Ibid.*

53 Malcolm Campbell-Verduyn, „Bitcoin, Crypto-Coins, and Global Anti-Money Laundering Governance", *Crime, Law and Social Change* 69, 2 (2018): 283–305, https://doi.org/10.1007/s10611-017-9756-5.

54 *Ibid.*

į platesnį kitų, galimai mažesnės rizikos, tačiau vis dėlto svarbių virtualių valiutų ekosistemos centrų egzistavimą. Sutelkiant dėmesį į mazgus, t. y. keityklas, neatsižvelgiama į daugybės kitų veikėjų pinigų plovimo potencialą. Pavyzdžiui, siaurai apibrėžiant, kas tiksliai sudaro virtualių valiutų mainus, neatsižvelgiama į tai, kad, pavyzdžiui, kasėjai taip pat gali būti pagrindiniai mazgai, palengvinantys pinigų plovimą, nors kasybos procesas savaime nėra susijęs su pinigų plovimo problemomis[55].

Pastaruoju metu aktualiausias 2021 m. pabaigoje FATF atnaujintas rizika paremto požiūrio į virtualų turtą ir virtualaus turto paslaugų teikėjų reguliavimo vadovas. FATF gana tiksliai apibrėžė terminus, įvestos virtualaus turto ir virtualaus turto paslaugų teikėjų sąvokos.

Vadovaujantis atnaujintomis gairėmis, FATF rekomendacijos turėtų būti taikomos šalims ir kompetentingoms institucijoms, taip pat virtualaus turto paslaugų teikėjams ir kitiems įpareigotiesiems subjektams, kurie vykdo su virtualiu turtu susijusią veiklą, pavyzdžiui, finansų įstaigoms, tokioms kaip bankai. Tačiau G. Soana teigimu, reguliuojamų įpareigotųjų subjektų skaičiaus didinimas nepakeis fakto, kad virtualios valiutos leidžia vykdyti *peer-to-peer* sandorius, todėl joks tarpininkas niekada neatliks tos priverstinės kliūties funkcijos, kurią jis atlieka *fiat* rinkoje. Mėginimas pritaikyti paveldėtą reguliavimo metodą naujai priemonei gali duoti tik dalinių ir galiausiai nepatenkinamų rezultatų[56].

Akcentuotina, kad išskiriamos pagrindinės virtualaus turto pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo rizikos yra susijusios su reikalavimų neatitinkančių arba silpnai juos atitinkančių virtualaus turto paslaugų teikėjų problema, taip pat anonimiškumo didinimo metodais[57]. Vieni iš geriausiai žinomų ir aptartų anonimiškumą didinančių instrumentų yra virtualių valiutų maišytuvai. J. Scharfmano teigimu, naudojimasis kriptovaliutų maišytuvų paslauga savaime nebūtinai yra neteisėtas. Taip pat yra nemažai teisėtų priežasčių, dėl kurių žmonės naudojasi tokiomis paslaugomis, pavyzdžiui, jeigu norima didesnio privatumo. Tačiau tai ypač patogus įrankis nusikaltėliams, siekiantiems plauti lėšas. Maišymo paslaugų naudojimas padeda kriminaliniam elementui užmaskuoti lėšų šaltinį, leidžia paslėpti tapatybę ir užmaskuoti sandorius.

Pagrindinis FATF standartų komponentas yra tas, kad jie turėtų būti taikomi virtualiam turtui atsižvelgiant į jo rizikos pobūdį nepriklausomai nuo to, kaip

55 Campbell-Verduyn, *supra note*, 53.

56 Giulio Soana, „Regulating Cryptocurrencies Checkpoints: Fighting a Trench War with Cavalry?“, *Economic Notes* 51, 1 (2022), https://doi.org/10.1111/ecNo.12195.

57 *Ibid*.

virtualus turtas įvardijamas nacionalinėje teisėje. FATF nurodo, kad virtualus turtas gali būti susijęs su didesne pinigų plovimo ir teroristų finansavimo rizika ir kad gali prireikti tinkamų rizikos mažinimo priemonių tokiai neteisėtai veiklai nustatyti ir kovoti su ja. Kliento ir sandorio šalies tapatybės nustatymo nebuvimas yra ypač problemiškas virtualaus turto, kuris yra tarpvalstybinio pobūdžio, atveju. Nepakankamas neskaidrių sandorių rizikos valdymas nustatant ir tikrinant kliento tapatybę didina pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo pavojų, taip pat apsunkina lėšų atsekamumą[58].

Taigi, FATF standartai, kurie gali būti įvardijami kaip švelnioji teisė pinigų plovimo prevencijos srityje, nors ir yra neformali, o susitarimai teisiškai neprivalomi pagal bendrąją tarptautinę teisę, suteikia valstybėms esminio lankstumo ir laisvės vystytis laikui bėgant, taip pat galimybę vidaus teisėje nustatytus įsipareigojimus pritaikyti prie iškilusių problemų. Skirtingai nuo tradicinių sutartinių įsipareigojimų, kuriuos pasirašiusios vyriausybės turi paversti vidaus teise, kad jie turėtų privalomą teisinę galią, prevencinės kovos su pinigų plovimu priemonės kaip FATF rekomendacijos įgyvendinamos taikant įvairius, neįpareigojančius mechanizmus. Išskirtinai svarbus FATF rekomendacijų bruožas – dėmesys jų įgyvendinimui, kuris pasiekiamas FATF vertinant rekomendacijų vykdymą. Nepaisant to, kad FATF rekomendacijos nėra teisiškai privalomos, jos reikšmingai paveikė prevencinių nacionalinių kovos su pinigų plovimu teisės aktų ir politikos formavimą visame pasaulyje. Šalys, remdamosi aprašytais standartais, juos gali pritaikyti pagal savo poreikius, kartais daugiau dėmesio skirdamos vienoms rekomendacijoms negu kitoms. Toks harmonizuoto požiūrio trūkumas gali nulemti frakcionuotą pinigų plovimo prevencijos sistemą, blogiausiu atveju sukuriant reguliacinius arbitražus, kuriais galėtų pasinaudoti potencialūs nusikaltėliai.

6. Pinigų plovimo ir teroristų finansavimo standartai Europos Sąjungos teisėje

FATF rekomendacijos kuria pasaulines normas, darančias įtaką AML/CTF teisės aktams visame pasaulyje, ypač Europos Sąjungoje. Nors yra neprivalomos formos, tačiau rekomendacijos įsitvirtino kaip tarptautinis standartų nustatinėtojas

58 Angela S.M. Irwin ir Adam B. Turner, „Illicit Bitcoin Transactions: Challenges in Getting to the Who, What, When and Where“, *Journal of Money Laundering Control* 21, 3 (2 July 2018): 297–313, https://doi.org/10.1108/JMLC-07-2017-0031.

kovos su pinigų plovimu ir terorizmo finansavimu srityse, ir dabar tos pačios neprivalomos rekomendacijos įgijo beveik privalomą pobūdį dėl didelės FATF narių dalies ir su rekomendacijomis susijusio sankcijų mechanizmo. Be to, šios beveik privalomos normos dažnai buvo paverstos teisiškai privalomomis tarptautinių *kietųjų* priemonių dalimis. L. Borlini ir F. Montanaro nurodo, kad būtent todėl AML/CTF srityje egzistuoja nuodugnus ir dinamiškas ryšys tarp švelniosios ir griežtosios teisės, kadangi viena teisė remiasi kita ir stiprina ją nuolatinėje partnerystėje[59].

ES, kaip ir FATF, parengė kovos su pinigų plovimu ir teroristų finansavimu strategiją, kuri grindžiama prevencija ir baudžiamuoju persekiojimu. Europos Sąjunga buvo pirmoji regioninė organizacija, sukūrusi išsamią kovos su pinigų plovimu ir teroristų finansavimu reguliavimo sistemą. Tačiau dėl didelės ES valstybių narių patirties baudžiamosiose bylose kriminalizavimas pasirodė esąs sunkiau įgyvendinamas nei prevencija[60].

ES kovos su pinigų plovimu politika rodo, kad rizika grindžiamas požiūris paprastai yra veiksmingesnis už taisyklėmis grindžiamą požiūrį, t. y. kovos su pinigų plovimu taisyklių rinkinį, kuriame neatsižvelgiama į skirtingą organizacijų pobūdį ir rizikos pobūdį. Pirmiausia, jis suteikia įpareigotiesiems subjektams paprastą ir nebrangų metodą mažmeninei bankininkystei ir atvejams, apskritai neturintiems išskirtinių rizikos ypatybių. O kai rizikos dydis didėja, įpareigotosios organizacijos privalo rinkti daugiau informacijos apie savo klientus[61].

Kalbant apie pinigų plovimą pasitelkus virtualias valiutas, šiame straipsnyje minimos aktualios penktosios direktyvos preambulėje teigiama, kad dabartinės vis labiau populiarėjančios finansinės technologijos, nepaisant didėjančios jų sklaidos, nebuvo reguliuojamos Europos Sąjungos teisės aktų. Todėl, siekiant neatsilikti nuo technologinės pažangos ir besiformuojančių tendencijų, buvo ypač svarbu imtis papildomų priemonių[62]. Tai paskatino daugiau dėmesio skirti virtualios valiutos konvertavimo paslaugų teikėjams ir depozitinių piniginių paslaugų teikėjams, kuriems netaikomas Europos Sąjungos reguliavimas. Tad

59 Sergio ir Montanaro, *supra note*, 51.

60 *Ibid.*

61 *Ibid.*

62 „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2018/843, 2018 m. gegužės 30 d., kuria iš dalies keičiama Direktyva (ES) 2015/849 dėl finansų sistemos naudojimo pinigų plovimui ar teroristų finansavimui prevencijos ir iš dalies keičiamos direktyvos 2009/138/EB ir 2013/36/ES“, EUR-Lex, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32018L0843.

atsirado būtinybė išplėsti AMLD4 taikymą, įtraukiant virtualios valiutos konvertavimo ir depozitinių piniginių paslaugų teikėjus[63].

AMLD5 direktyvoje pirmą kartą reikalaujama, kad du virtualių valiutų rinkos dalyviai –keityklos ir depozitinių piniginių paslaugų teikėjai – laikytųsi kovos su pinigų plovimu pareigų. Šioje direktyvoje abu įpareigotieji subjektai yra laikomi rinkos prižiūrėtojais, todėl privalo nustatyti ir stebėti savo naudotojus, siekdami sumažinti virtualių valiutų suteikiamą anonimiškumą, kuris kelia iššūkių veiksmingam baudžiamajam persekiojimui[64]. Taip užtikrinamas itin reikalingas skaidrumas Europos Sąjungos virtualių valiutų sektoriuje. ALMD5 reguliavimo perimetru siekiama užtikrinti, kad virtualių valiutų konvertavimo į *fiat* valiutas paslaugų teikėjai, taip pat depozitinių piniginių paslaugų teikėjai, prieš teikdami savo produktus ar paslaugas, atliktų deramą klientų patikrinimą.

Atsižvelgiant į direktyvoje pateiktą virtualios valiutos sampratą, jos apibrėžiamos kaip *„virtuali valiuta – skaitmeninė vertės forma, kuri nėra išleista arba užtikrinta centrinio banko ar viešosios valdžios institucijos, nebūtinai susieta su teisės aktais nustatyta valiuta ir neturinti teisinio valiutos ar pinigų statuso, tačiau pripažįstama fizinių arba juridinių asmenų kaip atsiskaitymo priemonė ir galinti būti perduodama, laikoma arba parduodama elektroniniu būdu“*[65]. Akcentuotina, kad į AMLD5 taikymo sritį patenka tos valiutos, kurios gali būti perduotos, laikomos ar parduodamos elektroniniu būdu. Nėra atsižvelgiama į tai, ar tai dvikryptės, ar vienkryptės virtualios valiutos, t. y. ar jos įsigyjamos už realius pinigus ir vėliau panaudojamos tik virtualiuose pasauliuose, įsigyjant prekes ar paslaugas, ar jos gali būti perverdamos į kitas virtualias valiutas ir jomis prekiaujama virtualių valiutų rinkose.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad direktyvoje lietuvių kalba vartojama sąvoka *atsiskaitymo priemonė*, tačiau anglų kalba ta pati sąvoka įvardijama kaip *means of exchange,* prancūzų kalba – *moyen d'échang*, tai galėtų būti suprantama kaip *mainų priemonė*. Būtent dėl tokios sampratos kai kurie mokslininkai analizuoja šią sąvokos dalį. Šiuo atveju galima būtų pasitelkti L. Haffke nuomonę, kad kiekvienas virtualios valiutos naudojimas apima jos mainus – arba į kitą virtualią valiutą,

63 *Ibid.*

64 Soana, *supra note*, 56.

65 „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2018/843, 2018 m. gegužės 30 d., kuria iš dalies keičiama Direktyva (ES) 2015/849 dėl finansų sistemos naudojimo pinigų plovimui ar teroristų finansavimui prevencijos ir iš dalies keičiamos direktyvos 2009/138/EB ir 2013/36/ES“, EUR-Lex, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32018L0843.

arba į *fiat* valiutą, arba į kitą prekę ar paslaugą. Tačiau, minėto mokslininko nuomone, toks platus aiškinimas yra klaidingas, nes taip plačiai aiškinama sąvoka neturėtų beveik jokios ribojamosios funkcijos. Tokiu atveju beveik viskas (net ir, pvz., akmenys) gali būti naudojama kaip mainų priemonė. Todėl kovos su pinigų plovimu teisės aktai galėtų būti išplėsti iki sistemos, kuria siekiama stebėti visus privačių prekių sandorius[66].

Atsižvelgiant į papildytą įpareigotųjų subjektų sąrašą galima atrasti spragų. Pagal AMLD5 reguliavimą, į įpareigotųjų subjektų sąrašą patenkančios virtualių valiutų keityklos rodo, kad virtualių valiutų kovos su pinigų plovimu reguliavimo taikymo sritis apsiriboja tik tam tikromis dvikrypčių schemų virtualiosiomis valiutomis, t. y. tada, kai už *fiat* valiutas yra įsigyjamos virtualios valiutos, ir atvirkščiai. Į taikymo sritį nepatenka kitos virtualių valiutų schemos, įskaitant virtualių valiutų mainus į kitas virtualias valiutas. Taip pat nepatenka ir virtualios valiutos, naudojamos prekėms ir paslaugoms gauti, nereikalaujant jų keisti į teisėtą mokėjimo priemonę ar panašias priemones, arba naudojantis piniginės paslaugų teikėjo paslaugomis[67]. Todėl šioje vietoje sudaroma galimybė virtualių valiutų keitykloms išvengti prievolių pagal AMLD5. Galima daryti prielaidą, kad ES teisės aktų leidėjai pasirinko nereguliuoti virtualių valiutų keityklų, kuriose virtualios valiutos keičiamos į virtualias valiutas, dėl fakto, kad jos neturi tiesioginio ryšio su *fiat* valiutų sistema. L. Haffke nuomone, toks argumentas yra ypač klaidingas. Visų pirma, pačioje direktyvoje pripažįstama, kad nusikaltėliai gali pervesti pinigus į Europos Sąjungos finansų sistemą. Be kita ko, *fiat* valiutos sistemoje klasikinės *fiat* valiutos keityklos jau yra įpareigotieji subjektai pagal AMLD4. Įtraukdami virtualių valiutų keityklas kaip įpareigotuosius subjektus įstatymų leidėjai AML reguliavimo požiūriu sinchronizuotų virtualių valiutų sistemas su *fiat* valiutų sistema. Tai yra svarbu, nes virtualių valiutų mainai kelia panašią pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo riziką, kadangi viena valiuta keičiama į kitą. Todėl logiška, kad virtualių valiutų mainams būtų taikomi kovos su pinigų plovimu reikalavimai[68]. Pritartina L. Haffke teiginiui, kad tai būtų lengviausia padaryti pakeitus paslaugų teikėjų, teikiančių virtualių valiutų ir *fiat* valiutų mainų paslaugas, apibrėžtį. Tad tikslinga rekomenduoti valstybėms narėms iš dalies pakeisti įpareigotojo subjekto apibrėžtį, kad į ją būtų įtraukiami paslaugų teikėjai,

66 Haffke, Fromberger ir Zimmermann, *supra note*, 27: 125–38.

67 Lorenzo Cancelli, „The Growing Crypto-assets Threat to Anti-money Laundering: How Institutions Are Coping with This Phenomenon", EUDIFIN Working Paper No. 2 (2020), 15.

68 Haffke, Fromberger ir Zimmermann, *supra note*, 27.

teikiantys mainų paslaugas tarp virtualių valiutų ir *fiat* valiutų arba tarp virtualių valiutų.

Pereinant prie depozitinių piniginių paslaugų teikėjų, remiantis AMLD5 1 str. 2 d. d punkto 19 papunktyje, tokių paslaugų teikėjas apibūdinamas kaip „subjektas, kuris teikia paslaugas, skirtas privatiems šifravimo raktams savo klientų vardu apsaugoti ir virtualiosioms valiutoms laikyti, saugoti ir perduoti“. Tai galima suprasti kaip subjektus, kurie teikia saugojimo paslaugas klientų vardu. Tačiau yra programinės įrangos piniginių paslaugų teikėjų, kurie teikia paslaugas, skirtas prisijungti prie virtualių valiutų tinklų. Kadangi jie nelaiko raktų savo klientų vardu, o tik suteikia galimybę klientams saugoti savo virtualias valiutas, galima daryti pagrįstą išvadą, kad tokie programinės įrangos piniginių paslaugų teikėjai nėra saugotojai piniginių paslaugų teikėjų atžvilgiu. Todėl AMLD5 reguliavimo perimetras neapima visų galimų piniginių paslaugų teikėjų[69]. G. Soana teigimu, asmuo, norintis naudoti virtualią valiutą neteisėtais tikslais, gali tiesiog laikyti savo raktus *šaltosiose piniginėse* ir taip išvengti bet kokios priežiūros[70]. Be kita ko, sąsajų, leidžiančių sąveikauti su blokų grandine rankiniu būdu įvedant privatųjį raktą, teikėjai taip pat nepatenka į AMLD5 taikymo sritį.

Šiuo klausimu pasisakantis L. Haffke kartu su bendraautoriais teigia, kad AMLD5 gali būti netaikoma visiems piniginių paslaugų teikėjams saugotojams, nes jie, užuot saugoję privačius raktus, gali reikalauti, kad naudotojai įvestų privačius raktus rankiniu būdu. Jei piniginių paslaugų teikėjai taip pritaikytų savo verslo modelį, jie nebebūtų įpareigotieji subjektai pagal AMLD5. Todėl keliamas klausimas, ar AMLD5 taikymo sritis turėtų būti išplėsta, įtraukiant ne saugotojų piniginių paslaugų teikėjus ir sąsajos teikėjus. Manytina, kad toks subjektų išplėtimas nėra pagrįstas, nes jei AML reguliuotų visų trijų tipų paslaugų teikėjus, nebebūtų įmanoma pervesti virtualių valiutų blokų grandinėje be pirmojo identifikavimo, tai reiškia, kad jokio sandorio nebebūtų įmanoma įvykdyti prisidengiant pseudonimu ar anonimiškai. L. Haffke teigimu, palyginti su grynaisiais pinigais, virtualios valiutos būtų pernelyg reguliuojamos, nes bet koks sandoris grynaisiais pinigais tarp dviejų žmonių gali būti visiškai anonimiškas. Todėl svarbu pabrėžti, kad blokų grandinės sandorio vertinimas pagal kovos su pinigų plovimu įstatymą neturėtų priklausyti nuo naudojamos piniginės ar piniginių paslaugų teikėjo tipo. Kadangi privačiam sandoriui grynaisiais pinigais AML

69 Soana, *supra note*, 56.

70 *Ibid.*

įstatymas netaikomas, tai neturėtų būti taikomas ir privačiam sandoriui virtualiomis valiutomis. Jei visos virtualių valiutų keityklos taps įpareigotaisiais subjektais, nebereikės piniginių paslaugų teikėjams taikyti AML įstatymą[71].

Kadangi AMLD5 daugiausia dėmesio skiriama virtualių valiutų konvertavimo į *fiat* valiutas pinigus ir atvirkščiai paslaugų teikėjams, taip pat piniginių paslaugų teikėjams, galima sakyti, kad kitiems virtualių valiutų rinkos dalyviams skiriama mažai reguliavimo dėmesio arba jo visai neskiriama. Pavyzdžiui, kasėjų pramonė nėra įtraukta į AMLD5 teisės aktų, kuriais reglamentuojamos ES pastangos kovoti su pinigų plovimu ir terorizmo finansavimu, reguliavimo perimetrą. Tačiau šioje vietoje nuomonės išsiskiria. Štai D. S. Ramalho ir N. I. Matos teigia, kad šie subjektai nepatenka į direktyvos taikymo sritį, kadangi nesaugo piniginių lėšų, tačiau tokia išimtis gali būti prieštaringa. Šiuo atveju neįmanoma atmesti galimybės naudoti kasybos centrus pinigų plovimo tikslais. Tai galėtų būti suprantama, kad prevencinės priemonės yra aktualios ir šioje veikloje. Taip atsitiks, pavyzdžiui, jei kasybos grupės valdytojas, gavęs kasybos veiklos metu gautą pirmapradžių bitkoinų partiją, pasiliks juos sau, o neteisėtos kilmės bitkoinus išplatins kitiems kasėjams[72]. Su tokia nuomone nesutinka L. Haffke teigdamas, esą iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad būtų nuoseklu visiems kasėjams taikyti AML reikalavimus. Tačiau tai būtų nepagrįsta – kasėjai neturėtų tapti įpareigotaisiais subjektais. Naudojimasis kasybos paslaugomis pinigams plauti nėra ypatingas bruožas, palyginti su kitomis pinigų plovimo veiklomis, atsižvelgiant į bendrą ekonominį ciklą. Pavyzdžiui, galima įsteigti netikrą parduotuvę, kurioje būtų galima plauti neteisėtai įgytus pinigus arba įsteigti virtualių valiutų kasybos grupę. Abi veiklos susijusios su vienoda pinigų plovimo rizika, todėl turėtų būti traktuojamos reguliavimo požiūriu – vienodai[73].

Į direktyvos taikymo sritį taip pat nepatenka maišymo paslaugų teikėjai. Šiuo atveju mokslininkų D. S. Ramalho, N. I. Matos ir L. Haffke nuomonės sutampa, autoriai sutinka, kad ši sritis bene problemiškiausia dėl reguliavimo, nes maišymo operacijos, nors dažnai atliekamos teisėtais tikslais, siekiant apsaugoti asmeninį turtą ar naudotojo privatumą, bet suteikia anonimiškumą sistemoje, kuri dažnai naudojama neteisėtai veiklai. Atsižvelgiant į tai, kad maišymo operacijos yra

71 Haffke, Fromberger ir Zimmermann, *supra note*, 27: 125–38.

72 David Silva Ramalho ir Nuno Igreja Matos, „What We Do in the (Digital) Shadows: Anti-Money Laundering Regulation and a Bitcoin-Mixing Criminal Problem“, *ERA Forum* 22, 3 (2021): 487–506. https://doi.org/10.1007/s12027-021-00676-4.

73 Haffke, Fromberger ir Zimmermann, *supra note*, 27: 125–38.

reikšmingos ir teisėtai apsaugant virtualias valiutas, ir neteisėtai slepiant jų galimą nusikalstamą kilmę, būtų ypač svarbu, kad tokio pobūdžio paslaugų teikėjams būtų aiškiai taikoma direktyva. Nepaisant to, kad šios paslaugos dažniausiai yra susijusios su piniginių paslaugų teikėjais, ypač piniginių, per kurias maišomi bitkoinai, saugotojais, tokiais atvejais jiems taikomos direktyvoje numatytos prevencinės pareigos, tiesioginis jų įtraukimas į subjektyviąją šių pareigų taikymo sritį, neatsižvelgiant į piniginių saugojimo paslaugas, sustiprintų sistemos veiksmingumą ir padėtų išvengti galimų reguliavimo spragų[74].

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad nors virtualių valiutų keityklų reguliavimas yra neabejotinai svarbus mažinant atotrūkį tarp kriptovaliutų ir įprastų rinkų ir nusikaltėliai nuolat naudojasi šiomis paslaugomis kaip priemone patekti į virtualių valiutų rinką, tačiau pakankamai motyvuoti asmenys visada galės gauti prieigą prie virtualios valiutos rinkos per tikrą bendravimą su kitais asmenimis, kurie taip pat pasirengę prekiauti virtualia valiuta. G. Soana teigimu, *peer-to-peer* santykiai, nors užima daugiau laiko nei naudojimasis keityklų paslaugomis, ypač įgyjant virtualių valiutų už dideles sumas, neturėtų būti atmetami kaip pasirinkimas plauti neteisėtas lėšas[75].

Išvados

Tarptautiniuose teisės aktuose nėra pateikiama vieninga ir suderinta virtualiųjų valiutų sąvoka, literatūroje pateikiamos sąvokos yra apibrėžiamos remiantis pirminiuose teisės šaltiniuose naudojamais terminais. Tokie nesutarimai dėl terminologijos gali būti viena iš kliūčių, trukdančių sukurti efektyvią reguliavimo sistemą ir užkirsti kelią ateityje suderinti reguliavimą tarp šalių. Dėl virtualiųjų valiutų sandoriams būdingo tarptautinio pobūdžio skirtingas institucijų terminų aiškinimas gali skatinti rinkos dalyvius siekti pradėti veiklą palankesnio reguliavimo šalyse.

Nors universalaus virtualių valiutų apibrėžimo nėra, tačiau matant bendrus požymius, vienijančius virtualias valiutas, jas galima būtų apibrėžti kaip *„skaitmeninę vertės atvaizdavimo formą, egzistuojančią elektroniniu pavidalu, kuri gali būti naudojama kaip atsiskaitymo, mainų ar investavimo priemonė, kuri neturi centrinio reguliatoriaus ir nėra padengta fiat valiuta“*.

74 Ramalho ir Matos, *supra note*, 72: 487–506.

75 *Ibid.*

Atsižvelgiant į tai, kad pinigų plovimas yra tarpvalstybinis reiškinys, FATF sukurti principai, kurie gali būti įvardijami kaip švelnioji teisė, reikšmingai paveikė tarptautinį kovos su pinigų plovimu ir teroristų finansavimu reglamentavimą. Šiuo metu FATF galima laikyti įtakingiausia tarptautine institucija, formuojančia kovos su pinigų plovimu politiką ir telkiančia visuotinį supratimą, kaip kovoti su tokio pobūdžio nusikalstama veikla. FATF standartams būdingas lankstumas yra ypač svarbus tokioje sparčiai besikeičiančioje ir evoliucionuojančioje srityje. Tai suteikia galimybę valstybėms iš karto neprisiimti pernelyg griežtų įsipareigojimų. Tačiau toks lankstumas iš dalies nulemia ir harmonizuotos pinigų plovimo prevencijos sistemos nebuvimą ir sukuria galimybę reguliaciniams arbitražams ir barjerus harmonizuotos sistemos egzistavimui.

Europos Sąjunga buvo pirmoji regioninė organizacija, aktyviai dalyvavusi kuriant pasaulines normas, ji dėjo daug pastangų, kad neatsiliktų nuo pasaulinės švelniosios teisės kovos su pinigų plovimu ir terorizmo finansavimu srityse. FATF standartai stipriai paveikė šios teisės srities politikos formavimą Europos Sąjungos kontekste. Tačiau siauras įpareigotųjų subjektų sąrašas ir skaidrumo trūkumas, susijęs su virtualiojo turto sandoriais, išlieka pagrindinė problema, dėl kurios didėja pinigų plovimo keliamos rizikos poveikis.

FATF ir Europos Sąjunga vadovauja tarptautiniam požiūriui į virtualių valiutų reguliavimą, tačiau jų gairėse daugiausia dėmesio skiriama virtualios valiutos ir *fiat* valiutos sąveikai, tad daliai virtualių valiutų dalyvių reguliavimo sistemos iki šiol skyrė mažai dėmesio. Dėl šios priežasties galima teigti, kad esamas reglamentavimas nėra pakankamas. AMLD5 lygmeniu reguliavimas taikomas siaurai, atsižvelgiant į tai, kad reguliuojami tik virtualių valiutų mainai į *fiat* valiutas ir atvirkščiai, o Europos Sąjunga nėra numačiusi priemonių virtualios valiutos mainų į virtualią valiutą reguliavimui. Taip pat egzistuojantis reguliavimas neapima visų galimų piniginių paslaugų teikėjų, be kita ko, nėra atsižvelgiama ir į kasėjų pramonę, taip pat maišymo paslaugų teikėjus, todėl tai sukuria potencialius barjerus.

THE RELATIONSHIP BETWEEN VIRTUAL CURRENCIES AND THE PREVENTION OF MONEY LAUNDERING IN INTERNATIONAL LAW

Saulius Katuoka
Mykolas Romeris University Law School
E-mail: skatuoka@mruni.eu

Olivija Kazimiera Sinkevičiūtė
Master of Law of Mykolas Romeris University Law School
E-mail: olivija.sink@gmail.com

Summary. Given the technological novelty and rapid progress of virtual currencies, the absence of a legal framework has created a number of challenges for the prevention of money laundering. Due to the cross-border nature of virtual currencies, such as full or partial anonymity, not all international efforts to prevent the use of virtual currencies for money laundering offences have been successful to date.

This article aims to analyse the challenges posed by virtual currencies to legal regulation in international law, firstly by examining virtual currencies as a phenomenon and then by assessing their potential use in the commission of money laundering offences. The work outlines what preventive measures are in place at international level to limit the use of virtual currencies for money laundering purposes. It focuses on the recommendations of the Financial Action Task Force (FATF) and Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU, also known as the fifth anti-money laundering directive (AMLD5).

Keywords: virtual currency, cryptocurrencies, money laundering, AML/CFT, Bitcoin.

Saulius Katuoka, socialinių mokslų (teisė) daktaras, Mykolo Romerio universiteto profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: tarptautinė viešoji teisė, žmogaus teisės, tarptautinė jūrų teisė.

Olivija Kazimiera Sinkevičiūtė, teisės magistrė (specializacija – tarptautinė teisė).

Saulius Katuoka, doctor of social sciences (Law), professor at Mykolas Romeris University. Research interests: international public law, human rights, international law of the sea.

Olivija Kazimiera Sinkevičiūtė, Master of law (specialization – International Law).

VISUOMENĖS POKYČIAI IR TEISĖ

Liber Amicorum
Vytautui Šlapkauskui

Mykolo Romerio
universitetas

VISUOMENĖS POKYČIAI IR TEISĖ

Liber Amicorum
Vytautui Šlapkauskui

Straipsnių rinkinys

2023

Mykolo Romerio universiteto profesorius
dr. Vytautas Šlapkauskas

Mykolo Romerio universitetas

REDAKTORIŲ KOLEGIJA

Redaktorių kolegijos pirmininkės: prof. dr. Eglė Bilevičiūtė, dr. Rūta Petkuvienė
Vykdančioji redaktorė: dr. Kristina Kenstavičienė

Redaktorių kolegijos nariai:
Prof. dr. Toma Birmontienė
Prof. dr. Lyra Jakulevičienė
Prof. dr. Snieguolė Matulienė
Prof. dr. Odeta Merfeldaitė
Prof. dr. Romas Prakapas
Prof. dr. Birutė Pranevičienė
Prof. dr. Aurelija Puraitė
Doc. dr. Dovilė Sagatienė
Prof. dr. Agnė Tvaronavičienė
Prof. dr. Milda Vainiute
Doc. dr. Juozas Valčiukas
Prof. dr. Algimantas Urmonas

Straipsnių recenzentai:
Dr. Anzelika Banevičienė, prof. dr. Jolanta Bieliauskaitė, prof. dr. Eglė Bilevičiūtė, prof. dr. Toma Birmontienė, dr. Ramunė Jakštienė, doc. dr. Giedrė Lastauskienė, dr. Gintarė Makauskaitė-Samuolė, Inga Motuzienė, dr. Artūras Petkus, dr. Rūta Petkuvienė, prof. dr. Birutė Pranevičienė, Ieva Saudargaitė, doc. dr. Ernestas Spruogis, doc. dr. Gintaras Šapoka, dr. Tadas Valančius, doc. dr. Juozas Valčiukas, prof. dr. Vaiva Zuzevičiūtė, dr. Audronė Žemeckė.

Aprobuota:
Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos tarybos 2023 m. balandžio 17 d. nutarimu Nr. 1VS-4 (1.13 E-20601)

Aprobuota spaudai Mykolo Romerio universiteto leidybos komisijos 2023 m. birželio 12 d. nutarimu Nr. 10-239.

Visos leidinio ir leidybos teisės saugomos. Šio leidinio arba kurios nors jo dalies negalima taisyti, dauginti ar kitaip platinti autoriui ir leidėjui nesutikus.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale „ibiblioteka.lt“.

ISBN 978-609-488-062-9 (Elektroninis - PDF)
ISBN 978-609-488-063-6 (Spausdintinis)

© Autorių kolektyvas, 2023
© Mykolo Romerio universitetas, 2023